

Jan Mandeville

„Ktož svět objeti chce“

— Vojtěch BAŽANT

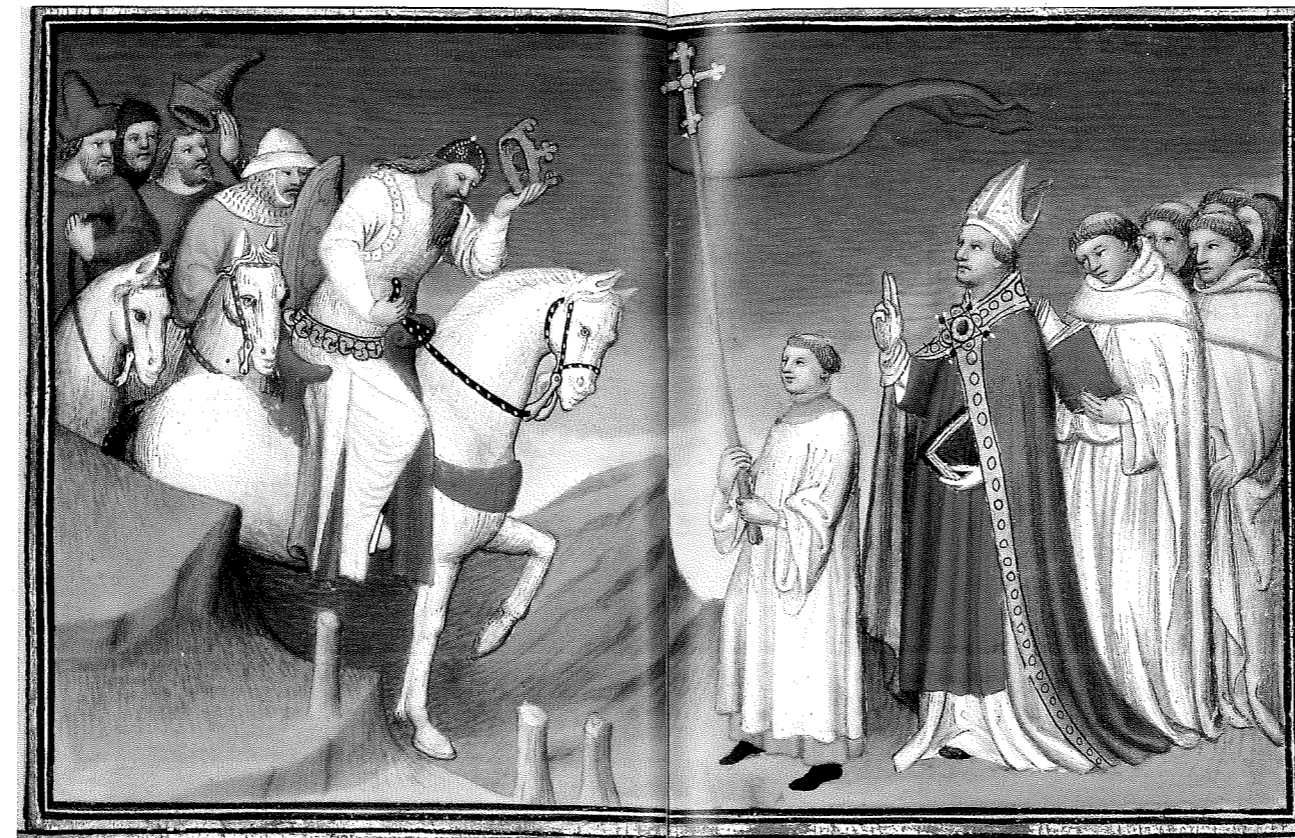
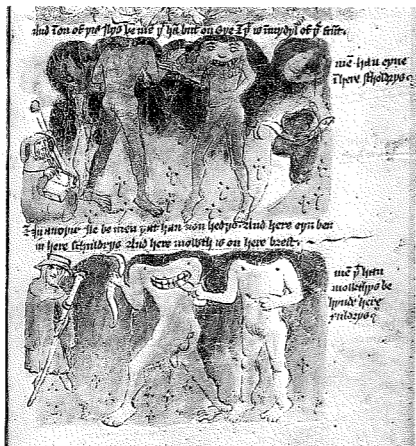
„Já, Jan z Mandeville, rytíř z města Saint Albans v Anglii, jsem vyrazil na moře roku 1332 v den svatého Michala a byl jsem dlouho na cestě a projel jsem mnoho zemí.“

Vyprávění Jana Mandevilla o cestách do Svaté země, Egypta, do říše velkého chána, k branám pozemského ráje, do země kněze Jana nebo do děsivého pekelného údolí shromažďuje středověké představy o Východu a podivuhodných národech, a vůbec o pestrosti stvořeného světa. Při čtení Mandevillových příběhů se stále znovu vracejí západní představy o exoticky kouzelných východních krajích plných pohádkových pokladů a neznámých bytostí. Jan Mandeville, středověký vzor Gullivera a jeho cest mezi obry a liliputáný, byl a je nejslavnějším středověkým cestovatelem. Nic na tom nezmění současné přesvědčení, že své cesty nikdy nevykonal a své vyprávění zkomponoval ze starších cestopisných textů, a že snad dokonce ani žádný Jan Mandeville nikdy neexistoval.

SVĚDEK JINAKOSTI

Mandeville dobře zapadá mezi hrdiny, kteří nejsou velkými hybateli dějin, ale spíše personifikacemi představ a postojů. Proto také nyní bude řeč spíše o světovém názoru, jenž se za hrdinou Mandevillem skrývá. Mandevillov příběh se vyprávěl po celé Evropě a jeho cestopis se šířil ve francouzštině, latině, angličtině, italštině, španělštině, nizozemštině, dolní němčině, střední němčině, dánštině,

Mandeville pozoruje podivuhodné národy a pečlivě zapisuje své zkušenosti. Sedí nenápadně v rohu jako svědek jinakosti.

irštině, velštině i češtině. Ačkoliv důvěra v Mandevillovu pravdomluvnost nebyla nikdy neotřesitelná, teprve kritický dějepis 19. století cestovatele označil za sprostého lháře a odhalil zdroje, z nichž byl cestopis zkomponován. Cestu k tomu otevřela anglická edice z roku 1586, která definitivně prosadila označení Mandevillovy knihy jako cestopisu, zatímco dříve bylo dílo známé pod tituly jako *činy, román, traktát, itinerarium* nebo jednoduše *knihy*. Napříště překryl různé čtenářské přístupy ten, který se stále vracel k pravdivosti obsahu. Ještě v Nemastově opisu

Mandevilla z roku 1783 nalezneme následující čtenářovu poznámku: *Tuto knihu Mandevilla sem od 1 až do 30tý kapitoly přečetel, a když sem dobře povážil, tak sem uznal, že všechno pravda bejtí může, protože ten svrchovaný nejvyšší Bůh má všechno [ve] své moci (...), a že proto ti ohyzdní tvorové a potvory ty drahý poklady pod svým opatrováním mají, aby jen ty lidé, který od Pána Boha tu milost mají, by něco odněst mohli, neb velká bohatství větším dílem pro duši škody.*

Ve 14. a 15. století přitom čtenáři k Mandevillovi přistupovali mnohem kreativněji a jednotlivé rukopisné opisy a adaptace, stejně jako přípisů či

ilustrace ukazují, jaké cesty si k němu hledali. Text byl vnímán jako poutnické vyprávění či průvodce, jako geografické kompendium; jindy byly zdůrazňovány jeho historické, nebo dokonce teologické pasáže. Zde se však zaměříme na ty roviny čtení Mandevilla, které zdůraznil ve svém staročeském překladu Vavřinec z Březové. K tomu připojme několik poznámek týkajících se osobnosti Jana Mandevilla, která tolik zamotala historikům hlavu. Není nutno se povyšně přidržovat představ o naivně důvěřivém středověkém čtenáři, abychom mohli přemýšlet o Mandevillovi jako o textovém konstrukt – tedy primárně jako o vypravěčské entitě, která umožňuje skrze celý narativ něco sdělit. Osobnost autora v takové perspektivě jednoduše není důležitá. Co by se koneckonců změnilo, kdybychom dnes s novými důkazy mohli potvrdit, že se za Mandevillem skrýval Jean de Bourgogne nebo Jean d'Outremeuse? Honba za skrytým autorem je svým způsobem samoúčelná a odpověď by znamenala vyřešení problému, který poznání středověké kultury nijak neposune. Naopak studium jednotlivých rukopisných adaptací napovídá nejen, co chtěl Mandeville svým vyprávěním sdělit, ale především jak se toto poselství realizovalo čtenářskou recepcí. Přestože se čtenáři ve středověku zajímali i o osobnost samotného

Tatarský chán, přestože pohan, je podle Mandevilla bohabojný a klaní se kříži

Mandevilla, je nutné nechat autora zemřít, abychom se mohli obrátit ke čtenáři.

Mandeville je především zkoumavým poutníkem až pasivním pozorovatelem, přestože je zároveň ve vyprávění neustále přítomný. Silně rozvinutý motiv očitého svědectví totiž Mandevilla nesevadí k soudům nad druhými, ve svém poznávacím neznámého je plný otevřenosti až obdivu. I když je radikální jinakost, s níž se Mandeville setkal, mnohdy převrácením normality, jsou tyto opozice zároveň chápány jako součást božího řádu. Ať už je řeč o obrech, pidimužících, naháčích, lidech s psími hlavami nebo hermafroditech, Mandeville ve staročeském znění dodává: *Neb tak bezcíselná rozličnost tvárnosti doličuje nemylnost, nevýmluvnou múdrot a moc Pána Stvořitele*. Ačkoliv se některé jejich skutky mohou jevit jako nečistě, Mandeville neopomíná doplnit, že z pohledu druhých se jedná o službu Bohu. Podobně je velký chán představen sice jako pohan, ale ctí Boha a klaní se kříži. Některé způsoby života těchto podivuhodných společenství přitom Mandeville dokládá biblickými citáty. Naháči tak považují oblečení za hřích, protože Adam a Eva v ráji byli nazí. Navíc spolu žijí bez manželství podle božích přikázání *plodte a množte se a naplňte zemi*. Tento Mandevillov postoj zdůraznil Stephen Greenblatt, který Mandevilla, poutníka bez nároků na vlastnictví, postavil do ostrého kontrastu s koloniálními postoji uplatňovanými vůči dobývanému Novému světu. Zároveň připomenul, že poznávání neznámého dokonce někdy přerostlo v kritiku vlastních poměrů – jako například v dialogu Mandevilla s egyptským sultánem, který se nenechal přesvědčit o dobrém stavu křesťanstva a vyčetl mu popravdě jeho chyby.

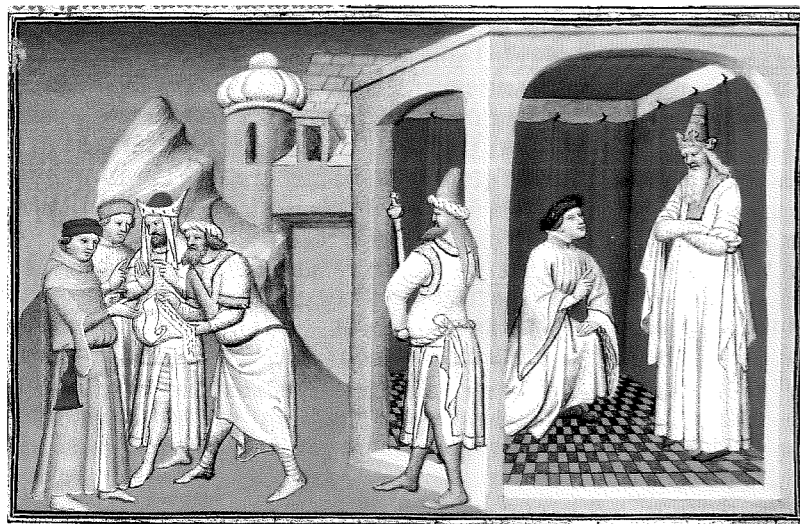
Literatura

Cestopis tzv. Mandevilla, ed. František Šimek, Praha 1963;
J. de Mandeville, *Le livre des merveilles du monde*, ed. Christiane Deluz, Paris 2000; S. Greenblatt, *Podivuhodná vlastnictví. Zázraky nového světa*, přel. L. Johnová, Praha 2004; R. Tzanaki, *Mandeville's Medieval Audiences. A Study on the Reception of the Book of Sir John Mandeville (1371-1550)*, Burlington 2003; A. Scheinostová, „Stvoření místa ve středověkém cestopise“, *Česká literatura* 2/2004, s. 149-171.

NESPOKOJTE SE

S JEDNODUCHOU PRAVDOU

K pojetí Mandevilla jako textového konstruktů se přiklonila také Christiane Deluzová při argumentaci, že jeho dílo nebylo původně zamýšleno jako cestopis, nýbrž jako systematický popis světa. Vypravěčské já pak mělo sloužit jako průvodcovský hlas, aby čtenáři mohli spolu s neohroženým cestovatelem překonávat kulturní vzdálenosti. Očité svědectví je každopádně pečlivě rozpracováno a Mandeville spolu se čtenářem často nechtl přistoupit na některé neuvěřitelné historky, dokud je sám neproověřil. Autoritu své zkušenosti potvrzoval i občasným přiznáním, že tu kterou zemi sám ne navštívil, nýbrž o ní pouze slyšel. Přitom ale nejde jen o snahu přesvědčit čtenáře o pravdivosti celého cestopisu – lze uvažovat také o tom, že důraz na ověřování místních povídek měl naopak nabídat k opatrnosti při nakládání s informacemi.

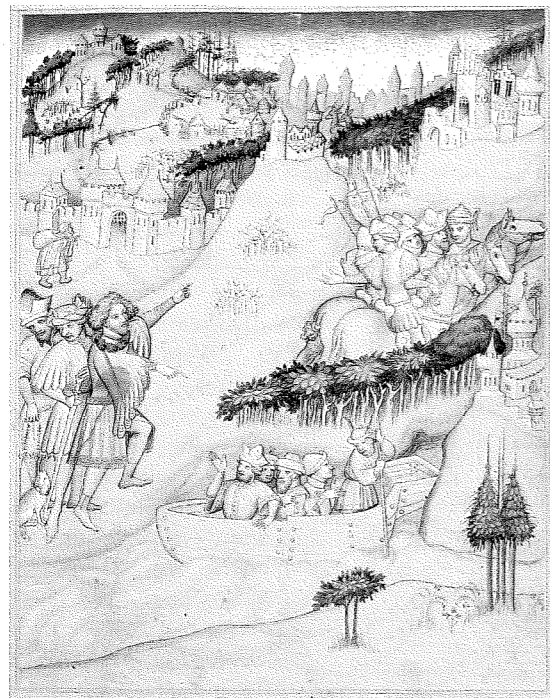

BIBLIOTHEQUE NATIONALE DE FRANCE

Mandeville se neúspěšně pokouší přesvědčit egyptského sultána o dobrém stavu křesťanstva

Nezdá se to být tak kuriózní, když zohledníme další silný rys Mandevillova cestopisu. Celé vyprávění je totiž návodem pro každého, *ktož svět objeti chce*, a zároveň má ambici vyvolat ve čtenářích právě takové nutkání. Rady, kudy a jak cestovat do Jeruzaléma nebo Indie, se neustále vracejí. Mandeville povzbuzuje své čtenáře, aby cestovali, poznávali svět a sami tak zjistili, co je pravda nebo co je pravděpodobné. Otevírání obzorů, objevování jinakosti a pobídka ke zkoumání druhého jsou pro Mandevilla zvlášť charakteristické.

Právě na tento Mandevillov postoj k cestování jakožto užitečnému poznávacímu a sebekritickému procesu se zaměřil také Vavřinec z Březové

BRITISH LIBRARY

Mandeville provádí cestovatele a své čtenáře po krajině a nabádá je ke zkoumavému způsobu cestování

a zdůraznil jej ve svém prologu: *A ktož kromě svého narození země nebýval jest, ten mní svú zemi nejlepší (...). A protož, kdož vysoké mysli jest, ten nemá dosti na jediné samé zemi známosti.* Mandeville se přitom stal nejen garantem, ale svým způsobem i zosobněním těchto názorů. Vavřinec z Březové dodává, že ačkoliv mnohé z jeho vyprávění je *těžko k uvěření (...)* jest to celá pravda, jakož jest on svýma očima spatřil a od jistých lidí taky slýchal.

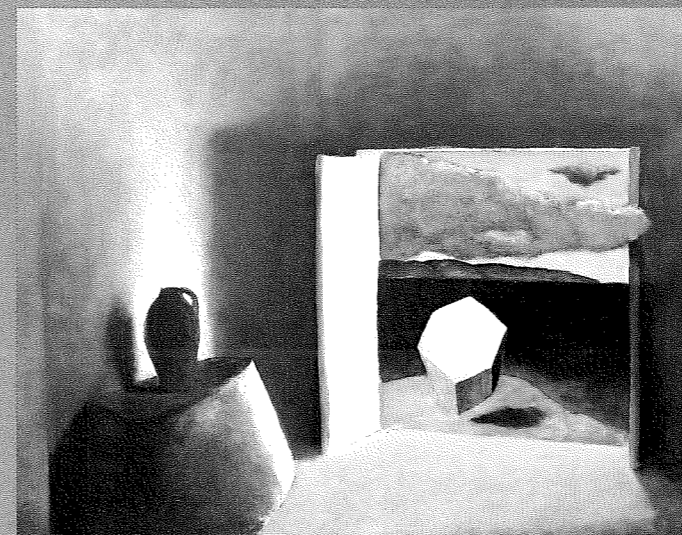
Zájem o autorovu osobnost tedy není výsadou moderního bádání, jak by se mohlo zdát. Tak například lutyšské kroniky pečlivě budovaly paměť na Mandevilla, který ve městě žil a psal a byl pohřben v tanním vilemitském klášteře. Mandeville se stal nejen součástí lokální identity, ale i vnější reprezentace. Jakob Püterich von Reichertshausen si na své cestě zaznamenal epitaf, který se údajně nacházel na Mandevillov hrobu: *Zde leží urozený pán Jan z Mandeville, rytíř, jinak zvaný à la Barbe, pán z Compredi, pocházející z Anglie, profesor medicíny a vynikající řečník a vždy přímluvce chudých, který procestoval celý svět a v Lutychu ukončil dny svého života, Anno Domini MCCC-LXXII, sedmého dne měsíce února.* Kroniky i Püterichova zpráva mimo jiné prozrazují také spojení cestovatele s lékařem Jeanem de Bourgogne řečeným à la Barbe, což je dnes prezentováno spíše jako poznání moderní vědy, podobně jako úvahy o identičnosti Mandevilla s lutyšským kronikářem Jeanem d'Outremeuse. Ani jeho blízkost k Mandevillovi dobové dokumenty nijak netají. Jean d'Outremeuse nadto ve své kronice *Zrcadlo dějin* vypráví o Mandevillovi a doplňuje tak vzácné informace o jeho životě, které můžeme s nadsázkou chápat jako mandevillovské apokryfy. Mandevillova sláva byla taková, že paradoxně svou autoritou mohl podpořit pravdivost cestopisných textů, z nichž bylo jeho vyprávění sestaveno. Mezi nejdůležitější Mandevillovy předlohy patřil cestopis Odorika z Pordenone a v jedné z dochovaných verzí Odorikova popisu východních krajů je italský misionář označen jako *Odoricus, společník rytíře Mandevilla.*

Mandevillova otevřenost a respekt k názorům druhého hraničí s postkoloniálním vnímáním pravdy. I když byl Mandeville někdy vnímán jako arogantní lhář, ve srovnání s dalšími středověkými cestovateli - Markem Polem nebo Odorikem z Pordenone - je skromným cestovatelem, který poznává druhého a zároveň potlačuje vlastní ego. Schopnost vymanit se ze začarovaného kruhu hledání autorovy identity je přitom nezbytná pro docenění obsahu sdělení. Samotnému Mandevillovi potom můžeme porozumět jako nositeli či zosobnění těchto myšlenek, a především jako vyzvateli k jejich následování. □

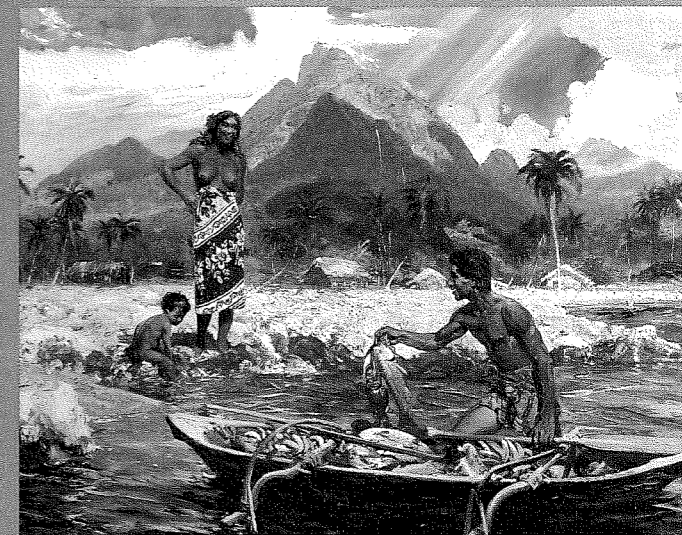
KODL

GALERIE

Děkujeme Vám za další výjimečný úspěch v podobě nové, historicky nejúspěšnější aukce v ČR a dovolujeme si Vám oznámit, že přijímáme obrazy do jarní aukce.

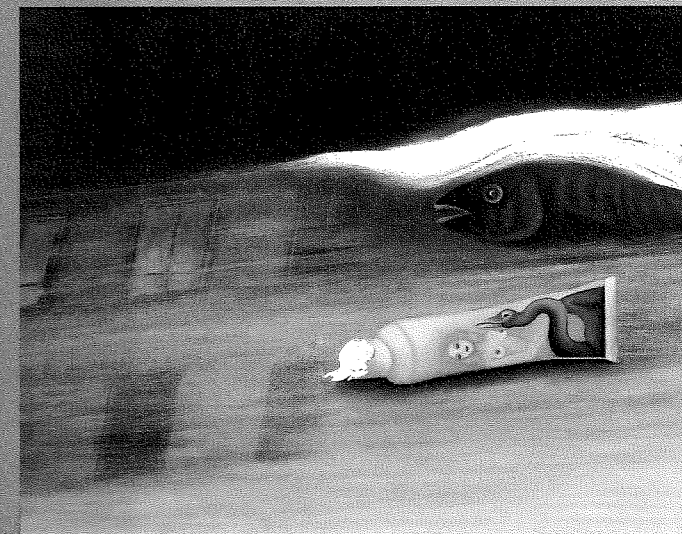
Josef Sína: Ateliér, olej na plátně, 1934, 99 × 144 cm
dosažená cena: 24 000 000 Kč
historicky nejvýše vydražené dílo autora

Zdeněk Burian: Návrat z rybolovu, olej na plátně, 40. léta 20. století, 70 × 100 cm
dosažená cena: 2 150 000 Kč
historicky nejvýše vydražené dílo autora

Hugo Ullik: Hrad Střekov, olej na plátně, 1872, 75 × 108 cm
dosažená cena: 1 150 000 Kč
historicky nejvýše vydražené dílo autora

Toyen: Odráz odlihu, olej na plátně, 1969, 60 × 120 cm
dosažená cena: 9 100 000 Kč
historicky nejvýše vydražené poválečné dílo autorky

Národní 7, Praha 1 | tel. +420 602 327 669 | www.galeriekodl.cz

KODL – TRADICE OD ROKU 1885